

TREI PERSPECTIVE ASUPRA EDUCAȚIEI CLASICE: TEODOR BACONSCHI, MIRCEA MORARIU ȘI PAUL DRAGOȘ ALIGICĂ

Autor: Redacția Syntopic | 2 decembrie 2021

Educația clasică – multă vreme idealul educațional al culturii occidentale – întâmpină în zilele noastre noi provocări. În ultimele două secole, atât evoluțiile din filozofie, cât și schimbările sociale și economice au pus sub semnul întrebării natura educației și, implicit, dezirabilitatea și fezabilitatea modelului de educație clasică. Echipa *Syntopic* a încercat să surprindă unele dintre problemele cu care se confruntă în prezent acest ideal de educație. Astfel, au luat naștere câteva întrebări la care vă oferim astăzi o primă serie de răspunsuri aparținându-le domnilor Teodor Baconschi, Mircea Morariu și Paul Dragoș Aligică. Pe această cale, le mulțumim încă o dată pentru generozitatea de a accepta invitația noastră.

Redacția Syntopic: Sunt educația clasică și educația umanistă sinonime? Sau, din contră, presupune educația clasică cel puțin o familiarizare cu științele naturii și științele exacte?

Teodor Baconschi: În sens restrâns, „educația clasică” include cunoașterea temeinică, în textul original, a literaturii grecești și latine din Antichitate (deci, de la Homer, până la primii autori patristici). Acest orizont definea omul bine educat, până în secolul XVII. Într-un sens „iluminist”, mai aproape de modernitate, educația clasică acoperă toată istoria intelectuală a Occidentului, în care includem producția Evului Mediu, Renașterea, Umanismul, Filozofia politică franceză și anglo-saxonă. Altfel spus, moștenim mai mult, deci „clasicizăm” amplu, pe o claviatură cronologică și geografică extinsă. Cred că omul bine educat din secolul XXI trebuie să-și construiască un canon propriu, dincolo de programele școlare. Din acesta ar urma să facă parte măcar 20 de gânditori cardinali (Platon, Aristotel, Plotin, Augustin, Maxim Mărturisitorul, Ioan Damaschin, Thoma de Aquino, Spinoza, Pascal, Leibniz, Kant, Hegel, Kierkegaard, Nietzsche, Husserl, Simone Weil, Charles Sanders Peirce, Heidegger, Wittgenstein), o

acomodare - măcar pe epoci și stiluri - cu istoria artei europene, o minimă inițiere în repertoriul muzical clasic, o familiarizare cu vârfurile literaturii (de la Homer la Joyce, dar și mai încoace), precum și o cât de sumară inițiere în antropologia culturală, psihologie, sociologie, științele politice.

Nu avem cum să evităm, azi, nevoia de alfabetizare științifică, fără a evita - dincolo de domeniul celor tari - teoriile epistemologice portante. Evident, omul cultivat rămâne un diletant superior, politropic, mereu curios, în stare să sistematizeze cunoașterea și, dacă-l ajută profesional, dornic să se specializeze într-o anumită ramură a ei. Importante mi se par aspirația holistică, aptitudinea taxonomică, reflexul contextualizării, apetitul sintetic și spiritul (auto)critic. Calitatea vieții noastre nu depinde doar de pragmatica unei cariere, ci și de abila custodie a unui „muzeu imaginar” cât mai vast.

Mircea Morariu: Oricine urmează un curs de Lexicologie sau de Semantică este încă de la primele ședințe înștiințat de profesorul propunător că nu există limbă care să dispună de sinonime perfecte. Cu excepția denumirilor științifice, așa cum sunt cele din chimie, iar exemplul dat veșnic spre a se susține această idee simplă, cu valoare de axiomă, este „natriu egal sodiu”. Drept care, pe cale de consecință, nu poate exista sinonimie perfectă între conceptele/sintagmele „cultură clasică” și „cultură” sau „educație umanistă”. Doar relație de incluziune și de inter-condiționalitate. Lucrul acesta a fost spus cum nu se poate mai limpede de François Rabelais într-un text celebru, cunoscut îndeobște sub numele de *Lettre de Gargantua à son fils*, din prima parte a marelui său roman, *Gargantua et Pantagruel*. Respectiva scrisoare în care Gargantua îi întocmește fiului său ceea ce astăzi s-ar numi *foaia de parcurs* a educației sale este foarte adesea calificată drept un manifest al umanismului.

Ce îi cerea Gargantua fiului său să învețe ca să progreseze în știință și virtute? Limbile clasice, adică greaca, latina, ebraica. Să se familiarizeze cu științele, iar pentru asta îi recomanda să consulte cât mai des *Enciclopedia universală*. Fiul lui Gargantua era îndemnat să mai învețe ceea ce autorul *Scrisorii* numește *artele liberale* între care figurează geometria, aritmetica, muzica. Astronomia și astrologia. Cum Gargantua, spre deosebire de foarte mulți dintre cei de azi, nu disprețuia rolul memoriei, el își sfătuia odrasla să memoreze frumoasele texte ale *Dreptului civil*. Cu nici un chip, Pantagruel nu trebuia să neglijeze științele naturii, biologia, botanica, geografia, nici medicina, nici *Noul Testament*, dar nici retorica și nici ceea ce astăzi am numi *strategiile argumentative*, la fel cum nu trebuia să ignore exercițiile fizice.

Sigur, nu ignor nici eu amendamentele aduse acestui veritabil plan pedagogic de către Montaigne. Cel care prefera *une tête plutôt bien faite que bien faite*. Cred însă că în această *Scrisoare*, Rabelais intenționa să sublinieze accentuat (socotesc că a făcut-o pertinent) ideea că educația clasică este fundamentul în absența căruia nu poate fi construită educația umanistă. Fundamentul acesta asigură și eficiența, și perenitatea.

Garantează deschiderea spre noutate. Una dintre specificitățile pozitive ale educației umaniste este reprezentat de caracterul ei dinamic. De ceea ce aș numi infinitudine. Ea e mereu ceva care se construiește. Și orice construcție solidă are nevoie de o fundație cum nu se poate mai temeinică. Aceasta este dată tocmai de educația clasică.

Paul Dragoș Aligică: Îmi închipui tensiunea din redacție în așteptarea răspunsului la întrebarea de mai sus. Oare ce va răspunde?! Incertitudinea e sufocantă. O bursă a pariurilor e deschisă... Răspunsul meu este evident și inevitabil cel anticipat: Presupune! Cine vrea să pară obtuzul, retrogradul și confuzul care nu e de acord cu evidența idealului care începe dis-de-dimineată cu exerciții de trigonometrie și apoi Shakespeare, teoria relativității la prânz, puțină genetică după-amiaza, Bach spre seară și, de ce nu, o conferință TED despre robotică înainte de culcare...? În niciun caz, nu subsemnatul... Am citit și eu suficientă maculatură marca John Brockman, ca toată lumea bună în rândul căreia țin să mă număr, ca să fac diferența între bine și rău...

Redacția Syntopic: *Într-o lume în care mecanismele pieței libere ne influențează mai toate deciziile de viață, iar inteligența artificială promite să înlocuiască o mulțime din sarcinile noastre, ce sens mai are educația clasică în acest context?*

Teodor Baconschi: Educația clasică ne ajută să ne menținem autonomia morală și intelectuală, să evităm alienarea, spiritul de turmă, cunoașterea superficială, manipularea ideologică și tirania prejudecăților. Ne permite să ne cristalizăm un stil personal în schimbul universal de simboluri, valori și reprezentări despre condiția umană. Ne îndeamnă să scăpăm de narcisismul generațional („noi suntem cei mai deștepți, pentru că suntem cei mai recenti”) și să folosim sapiențial experiența generațiilor precedente. Ne permite să salvăm ce se mai poate salva din sfera privată și să prevenim, printr-un civism eficient, noi forme de dictatură. Ne oferă, totodată, cheile unui patrimoniu pe care avem datoria de a-l transmite urmașilor noștri. O viață supusă triadei comoditate-utilitate-plăcere pare atractivă, însă e unidimensională și opresivă, dacă nu chiar depresivă, în circularitatea ei fără un sens mai înalt. La fel, o conștiință lipsită de dimensiunea tragicului ne scade forța de adaptare la nou (sau la neprevăzut) și degenerază într-o falsă conștiință, așadar într-o existență epuizată în mize meschine, irelevante.

Mircea Morariu: Adevărul e că spre a supraviețui, omul are nevoie doar de hrană, apă și căldură. Nu îi sunt obligatoriu necesare nici filosofia, nici literatura, nici teatrul, nici filmul, nici artele plastice. Și nici educația clasică ori educația umanistă. Atâta doar că omul nu este o ființă destinată eminentemente supraviețuirii. Ci viețuirii. Iar aceasta presupune evitarea robotizării. Refuzul unei existențe strict metronomizate, precum aceea a lui Meursault din binecunoscutul roman al lui Camus, care îl duce pe om la înstrăinare și reificare. S-au scris în vremea din urmă nenumărate texte destinate

reprezentării teatrale - e drept, multe dintre ele nițeluș cam prea de stânga - ce vorbesc despre ravagiile din existența, viața interioară, mintea, echilibrul celor ce lucrează în *Multinaționale*. Oameni care rezolvă multe, majoritatea sarcinilor lor de serviciu putând fi îndeplinite prin recursul la avantajele inteligenței artificiale. O parte dintre aceste texte au ajuns și pe scenele noastre. Văd în ele tot atâtea argumente în favoarea conservării componentei umaniste a existenței noastre. Pe care, firesc, ar fi să o deprindem de pe băncile liceului. Și pe care ar trebui și să o amplificăm, și să ne-o reamintim.

Într-un articol publicat în ianuarie 1995 în *Dilema* (articolul e antologat în cartea *Chipuri și măști ale tranziției*, Editura Humanitas, București, 1996), Andrei Pleșu spunea că Noica era de părere că nu ar fi nicidecum rău ca între treizeci și cinci și patruzeci și cinci de ani să mai trecem prin câteva clase de liceu. Aceasta ca „să învățăm din nou, de data aceasta mai nobil și mai intens motivați, lucrurile miraculoase, parcurse sub constrângere la vârsta fragedă a școlii: geografia, gramatica, chimia, logica, ș.c.l. E un fel de a spune că liceul - cu deschiderea lui enciclopedică - nu e doar un început, ci și o bună împlinire, apogeul legitim al oricărui proces formativ”. Respectiva parcurgere mi s-ar părea o șansă dată procesului de reaşezare a educației umaniste. Sau, ca să revin la Montaigne, capul nostru *bien pleine* ar mai primi o șansă spre a se face *bien faite*.

Paul Dragoș Aligică: Tind să cred că exact în circumstanțele acestea, descrise mai sus, contează cel mai tare. Abia acum miza reală este sesizabilă în dimensiunile ei istorice și, dacă vreți, cosmice. Ființa umană a fost treptat devalizată, în condițiile modernității, de nenumărate atribute care păreau - în propria-i imagine de sine - ca fiind inalienabile. Ne aflăm în acest moment foarte aproape de clipa adevărului, odată cu apariția la orizont a unor forme competitive de inteligență artificială care subminează avantajul comparativ uman în sistemul specializării, diviziunii muncii și schimbului liber, precum și odată cu apariția spectrului inteligenței artificiale universale. Ce mai rămâne din ființa umană în noile circumstanțe instituționale, tehnologice și informaționale? Și ce mai rămâne din ființa umană în momentul în care - în aceste noi condiții - ar renunța la tot bagajul de experiență, identitate și aspirație reprezentat de cultura clasică? Iată o întrebare deschisă care, formulată în acest context, dă măsura provocării sau sarcinii istorice formidabile, fără precedent sau termen de comparație, care stă în fața generațiilor imediat următoare...

Redacția Syntopic: *Mai putem vorbi astăzi, după revoluția antropologică din secolul trecut și evoluțiile din filozofia modernă, despre un model universal al omului educat?*

Teodor Baconschi: Dacă un model universal al omului educat nu mai e posibil, atunci însăși civilizația noastră (euro-americană) a eșuat, pentru că noi am „inventat” conceptul

de universalitate. Există, desigur, valori autentice în orice civilizație (africană, asiatică etc.), însă ele nu par să atingă, prin ele însele (dar și prin impactul lor deja verificat) o dimensiune pan-umană. Se cuvine să le cunoaștem, să le respectăm, să le armonizăm cu valorile noastre, fără a renunța la ideea unității familiei umane, care decurge din Logosul occidental, deci din rațiunea împărtășită, din credința într-o natură umană comună și din descifrarea unui destin care, dincolo de morfologiile culturale, este cel al lui *homo sapiens*.

Nu putem ignora, pe de altă parte, evidența destul de tristă că suntem victimele propriului succes istoric. Societatea globală pe care știința occidentală (cu tot cu tehnologiile ei) a făcut-o posibilă a generat o criză existențială a conștiinței occidentale, intrată într-o etapă nihilistă, relativistă, autodizolvantă, dacă nu cumva sinucigașă. Așa cum creștinismul pare să se stingă în Europa și se dezvoltă pe alte continente, s-ar putea ca viitorul Occidentului să stea, paradoxal, în afara lui: am semăna atunci cu acele stele demult stinse, a căror lumină continuă să se răspândească în cosmos...

Mircea Morariu: Fiecare revoluție are și timpul, și specificul ei. Nu există revoluții în *reluare*. Așa și prin conceptul de *om educat* înțelegem mereu altceva. Iată, de pildă, la jumătatea secolului trecut, un om bine educat trebuia să aibă în portofoliu cunoașterea limbii franceze. Pe care astăzi aproape nimeni nu o mai știe ca lumea pe plaiurile mioritice. S-a ajuns până acolo încât studenți, dacă nu cumva chiar absolvenți de Litere, nu știu să pronunțe ca lumea numele unor scriitori francezi celebri gen Baudelaire, Proust, Malraux. Azi nici măcar nu se poate concepe existența unui om nu bine, ci cât de cât educat care să nu știe să vorbească curent engleza ori să nu știe să opereze un PC.

Ce vreau să spun cu asta? Că modelul omului bine educat este unul dinamic. Că nu se poate vorbi despre un *pattern*. Ci despre un concept mereu supus revizuirii. Poate și revoluționării. Una mereu altfel.

Paul Dragoș Aligică: Mi-e teamă că nu. Sau, mai bine zis, mi-e teamă că nu știu eu să răspund la această întrebare. Dacă mă întrebați, „a omului religios”, poate că aș fi fost înclinat să zic: da. Dar a omului educat?! Nu știu. O observație colaterală însă: Ceea ce am observat în discuțiile de acest tip este cât de des uităm, de fapt, de unde ne tragem în povestea asta cu „omul educat”. Ne place să anunțăm bombastic descendența noastră din vechii greci, Socrate, Platon, Aristotel... sau ceva pe acolo. În realitate însă, cei care au produs marea ruptură în istoria umanității – prima și cea mai mare revoluție antropologică, dacă vreți – și cei care, din acest punct de vedere, sunt strămoșii noștri direcți – inclusiv profesionalmente vorbind, ai breslei noastre și ai „noii clase” de care suntem aparținători în condițiile societății postindustriale – sunt scribii din Sumer și Babilonia. Or aceștia, cu revoluția comunicațională și informațională pe care au generat-o inventând, practicând și instituționalizând scrierea și aplicarea ei în funcțiile lor administrativ-birocratice, spun cu totul altceva despre „educație” și „omul educat” decât

povestea despre Atena și Ierusalim cu care ne face plăcere să ne fălim cu atâta emfază... Ei sunt eroii mei, ei sunt titanii pe umerii cărora stăm de aproximativ 5000 de ani ca „oameni educați”... Iar realitatea este că povestea scribilor este atât de spectaculoasă și interesantă și atât de semnificativă tocmai pentru că este atât de diferită de povestea Atenei și a Ierusalimului... Și exact prin asta - prin diferența specifică - face ca povestea cu Atena și Ierusalimul să se dovedească cu atât mai profundă și semnificativă pentru ceea ce suntem, de unde venim și încotro mergem...

Imagine: Unsplash